

Agnieszka Słowińska

„Dzban roku”. Wystawa czasowa

*Dzbanie mój pisany,
Dzbanie polewany,
Bądź płacz, bądź żarty, bądź gorące wojny,
Bądź miłość niesiesz albo sen spokojny.*
Jan Kochanowski¹

W dniach 6 VI – 8 IX 2019 roku w gmachu Muzeum Narodowego w Szczecinie – Muzeum Historii Szczecina przy ul. Księcia Mściwoja II czynna była wystawa „Dzban roku”. Odwiedzający mogli zobaczyć 101 dzbanów, wśród których były obiekty: etnograficzne (86), archeologiczne (4), kruże ze zbiorów Muzeum Historii Szczecina (7) i eksponaty należące do Działu Sztuki Dawnej MNS (4), a także trzy obrazy: *Martwa natura z kwiatami* (1933) autorstwa Hassa von Hugo, *Martwa natura ludowa* (1964) Haliny Bielczyk oraz *Camping* (1970) Lamdota Murnieksa. Ponadto na wystawie umieszczono siedem reprodukcji fotografii archiwalnych należących do Działu Etnografii Pomorza. Z wyjątkiem obrazu *Martwa natura z kwiatami* wszystkie eksponaty są własnością Muzeum Narodowego w Szczecinie.

Znaczna część z kolekcji znajdujących się w zasobach MNS dzbanów do tej pory nie była pokazywana, a te, które można było zobaczyć na wystawach, stanowiły najczęściej jedynie uzupełnienie muzealnej ekspozycji. W kontekście zwycięstwa słowa dzban w organizowanym przez PWN plebiscycie na „Młodzieżowe Słowo Roku 2018”² i z chęci wystawienia zabytków,

¹ Jan Kochanowski, *Pieśni, Księgi Pierwsze, Pieśń 3*. Oprac. L. Szczerbicka-Ślęk, Wrocław 2005, 13.

² Celem organizowanego od 2016 r. plebiscytu jest wyłonienie najpopularniejszych wśród

których zwiedzający nie mieli jeszcze okazji oglądać, zrodził się pomysł stworzenia wystawy w całości poświęconej dzbanom i dzbankom – znanym od dawna naczyniom codziennego użytku, bez których niegdyś nie mogło się obejść żadne gospodarstwo domowe.

Celem wystawy było pokazanie różnorodności form i wielości zastosowań dzbanów. Służyły one przede wszystkim do przenoszenia i przechowywania płynów, stanowiły też część zastawy stołowej oraz były wykorzystywane do dekoracji domu. Wielofunkcyjność przekładała się na różnorodność: kształtu, surowca, metody wykonania, sposobu zdobienia. Zróżnicowanie to znalazło odzwierciedlenie na wystawie. Pokazano na niej dzbany wykonane z gliny, kamionki, fajansu, porcelany, szkła, miedzi oraz cyny. Były duże dzbany na wodę i małe, kilkunastocentymetrowe mleczniki; dzbany o pękatych brzuścach i naczynia o prostych ściankach; kruże, odznaczające się bogatą ornamentyką, i takie, które nie są w żaden sposób zdobione. Przeważały dzbany wykonane techniką rzemieślniczą, ale nie zabrakło też wyrobów fabrycznych.

Ekspozycja obejmowała naczynia powstałe w różnych okresach. Zdecydowaną większość stanowiły zabytki etnograficzne pochodzące z XIX i początku XX wieku. Najstarszymi obiektami były dzbanki z XIV–XV wieku zwane siwakami, odkryte przez archeologów podczas badań wykopaliskowych na terenie województwa zachodniopomorskiego; najmłodszymi – wykonane ze szklionego fajansu dzbanek i mlecznik z serwisu kawowego IRA projektu Józefa Września, wyprodukowane na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku w Chodzieży.

W aranżacji wystawy wykorzystano naturalne elementy sali – dzbanki ustawiono na szerokich parapetach oraz na niskim murku znajdującym się pod jednym z okien. W centrum pomieszczenia zbudowano „wyspę”, na której wyeksponowano duże dzbany gliniane i kamionkowe. Mniejsze dzbanki wystawiono w gablotach. Na postawionym przy wejściu parawanie powieszono plansze z cytatami polskich pisarzy i poetów oraz tekstami pochodzącymi z książki Dionizosa Czubały i Marianny Czubaliny *Anegdoty, bajki, opowieści garnarzy*. Na ścianie przy schodach umieszczono wyrazy, które wraz ze słowem *dzban* zostały zgłoszone przez internautów do udziału w plebiscycie „Młodzieżowe Słowo Roku”.

młodych ludzi słów i wyrażen. W 2018 r. zwyciężyło słowo *dzban*. Zarówno biorący udział w głosowaniu internauci, jak i jury konkursu zwrócili uwagę na jego wieloznaczność i bogactwo skojarzeń z nim związanych. *Dzban* m.in. stał się trochę śmiesznym, a trochę prowokacyjnym, jednocześnie – co ważne – niewulgarnym określeniem kogoś nielotnego, niemądrego, nierozgarniętego. Określenie to może mieć wydźwięk jednoznacznie negatywny, zwykle jednak nadawca chce mu nadać żartobliwy czy nawet pieszczotliwy charakter (<<https://sjp.pwn.pl>> [dostęp: 13 IX 2019]).

Kilka z pokazanych na wystawie zabytków godnych jest szczególnej uwagi. Należy tu wymienić przede wszystkim pochodzący z 1807 roku dzban z kolekcji białej ceramiki szczecińskiej, Stettiner Ware. Ceramika tego typu popularna była od XVIII wieku na terenie północnych Niemiec (w Meklemburgii i Szlezwiku-Holszynie), na Pomorzu aż po Gdańsk, występowała także w okolicach Elbląga, na Ziemi Lubuskiej a także w Danii oraz południowej Szwecji i Finlandii (Karwowska 2010, 17). Wykonywana była z gliny o niewielkiej zawartości tlenków żelaza, dzięki czemu naczynia miały jasną barwę. Pokrywano ją przygotowanym według specjalnej receptury szkliwem ołowiowo-cynowym i zdobiono.

Pokazany na wystawie dzban ma krótką, szeroką szyjkę oraz – zrekonstruowane na podstawie archiwalnej fotografii – niewielki, umieszczony w górnej części beczułkowatego brzuśca dziobek i taśmowe ucho. Ozdobiony jest położoną na szkliwie malaturą wykonaną tlenkami metali, której głównym elementem jest przedstawienie kobiety z koszykiem w jednej ręce i grabiami w drugiej oraz mężczyzny z kosą na ramieniu i fajką. Między postaciami znajdują się napisy: *Friedrich Plötz Anno 1807* i *Vieratt mein Schatz*. Ornamentykę dopełniają motywy roślinne oraz – znajdujące się w dolnej części brzuśca i na szyjce – dookolne, proste i faliste linie. Podobny do niego dzban widnieje na pokazanej na wystawie reprodukcji archiwalnej fotografii. Można domniemywać, że przedstawione na zdjęciu naczynie było własnością działającego w Szczecinie przed II wojną światową *Pommersches Landesmuseum*, nie zachowało się ono jednak w zbiorach do czasów współczesnych.

Oprócz wspomnianych już wcześniej siwaków z badań archeologicznych na wystawie można było zobaczyć również dzbanek siwak z przełomu XIX/XX wieku, należący do zbiorów Działu Etnografii Pomorza. Jest to naczynie z szeroką szyjką i niewielkim taśmowym uchem. Charakterystyczny ciemnografitowy kolor zawdzięcza wypaleniu w tzw. atmosferze redukcyjnej, która powstaje wskutek odcięcia w odpowiednim momencie wypału dopływu powietrza do pieca garncarskiego.

Ciekawym obiektem jest również kamionkowy dzbanek z 1. połowy XIX wieku z krótką szyjką i małym dziobkiem. Dzbanek ten jest odrutowany – za pomocą siatki druciarskiej zostało przymocowane do niego oderwane ucho. Nie wiadomo dokładnie, gdzie i kiedy ludzie zaczęli naprawiać popękane naczynia, używając drutu; przyjmuje się jednak, że druciarstwo, pojmowane jako odrębny zawód, narodziło się na terenach północnej Słowacji w XVIII stuleciu. Zajmowali się nim wędrowni rzemieślnicy, których usługi cieszyły się dużą popularnością. Wskutek szybko rozwijającego się przemysłu i masowej produkcji tanich wyrobów seryjnych druciarstwo stopniowo zaczęło podupadać, a jego ostateczny kres nastąpił po II wojnie światowej (<<http://www.tikzilina.eu>> [dostęp: 16 IX 2019]).

Na wystawie znalazł się jeszcze jeden kamionkowy dzbanek, który w momencie przekazania do muzeum również był odrutowany. W trakcie działań konserwatorskich siatkę druciarską zdjęto i nie założono jej ponownie. W karcie katalogowej zachowało się jednak zdjęcie dzbanka wykonane przed konserwacją i jego reprodukcja także została pokazana na ekspozycji.

Kolejnymi obiektami, na które warto zwrócić uwagę, są wykonane z fajansu dzbany toaletowe. Naczynia tego typu były powszechnie używane w domach bogatszych mieszczan na przełomie XIX/XX wieku. Produkowano je w komplecie z misami, z których korzystano w trakcie codziennych czynności higienicznych. Na niektórych z nich do chwili obecnej zachowały się sygnatury, dzięki którym wiadomo, w jakiej wytwórni powstały. Dwa spośród siedmiu pokazanych na wystawie dzbanów toaletowych – jeden ozdobiony ornamentem przedstawiającym wieniec róż, drugi ze stylizowanym wzorem roślinnym w kształcie krzyża – są wyrobami *Steingutfabrik Paetsch*, przedsiębiorstwa istniejącego od 1840 roku we Frankfurcie nad Odrą, nastawionego na masową produkcję naczyń kuchennych i domowych, które – z krótką przerwą spowodowaną zniszczeniami wojennymi – działało do 1955 roku (Marcinkowski 2019).

Wspominane wyżej dzbany to tylko niektóre z obiektów bliżej omówionych podczas oprowadzania kuratorskiego w trakcie finisażu wystawy. Pokazane ekspozyty stały się punktem wyjścia do przybliżenia zwiedzającym specyfiki produkcji ceramiki siwej czy pracy wędrownych druciarzy. W skrócie przedstawione zostały również najważniejsze fakty z dziejów garncarstwa, a także historia znanych ośrodków produkcji ceramiki, których wytwory znalazły się na ekspozycji (zakłady w Chodzieży, Włocławku i *Steingutfabrik Paetsch*).

Wystawa skierowana była do odbiorców w różnym wieku, również tych najmłodszych. W oparciu o ekspozyty pokazane na „Dzbanie roku” Ewa Kimak z Działu Edukacji przygotowała dla nich zajęcia, które realizowane były w ramach Akademii Wakacyjnej w lipcu 2019, pt. „Nie święci garnki lepią” oraz „Opowieści o wszystkich (prawie) dzbanach świata”. Dzieci miały okazję dowiedzieć się, w jaki sposób dawniej wytwarzano naczynia, jaką funkcję pełniły dzbany w gospodarstwie domowym, jak je ozdabiano. W ramach części warsztatowej z masy solnej i plasteliny uczestnicy tworzyli własne dzbanuszki. Fotorelację z zajęć oraz zdjęcia prac wykonanych przez dzieci można zobaczyć na profilu Facebook MNS.

Każdy z odwiedzających wystawę mógł wziąć udział w plebiscycie „Dzban Roku” i zagłosować na dzban, który najbardziej mu się spodobał. W sumie oddano 269 głosów. Decyzją zwiedzających „Dzbanem Roku” została wybrana szklana karka produkcji fabrycznej z połowy XIX wieku, ozdobiona kalkomanią przedstawiającą sarnę i jelenia. Drugie miejsce zajął wykonany z fajansu dzban toaletowy na wodę z 2. połowy XIX wieku z ręcznie malowanym ornamentem roślinnym,

którego głównym elementem są kwiaty magnolii. Zwiedzający docenili też omówiony wcześniej dzban z kolekcji białej ceramiki szczecińskiej (trzecie miejsce w plebiscycie).

Oprócz plebiscytu wystawie towarzyszyły dwa konkursy: „Znajdź dzban” oraz „Szczeciński Dzban Roku”. Pierwszy z nich polegał na odnalezieniu obiektu, którego obrys prezentowany był na plakacie znajdującym się w sali wystawowej oraz na profilu Facebook i stronie internetowej MNS. Obiektem tym był duży szklwiony dzban z połowy XIX wieku ozdobiony ornamentem roślinnym wykonanym techniką stempelkową, z charakterystycznym ostro zakończonym dziobkiem. Zadaniem w drugim konkursie było natomiast zrobienie zdjęcia dzbanu znajdującego się w przestrzeni miejskiej Szczecina lub należącego do osoby fotografującej. Jednogłośnie decyzją jury w składzie: Iwona Karwowska, Krystyna Milewska, Dorota Baumgarten-Szczyrska, Marta Mizgalska i Agnieszka Słowińska zwyciężyło zdjęcie nadesłane przez Dom Pomocy Społecznej Dom Kombatanta i Pioniera Ziemi Szczecińskiej, przedstawiające należący do jednej z podopiecznych dzbanek w kształcie gruszki. Komisja konkursowa zdecydowała się przyznać również dwa wyróżnienia. Fotografie wybrane spośród nadesłanych można było oglądać podczas finisażu wystawy, w trakcie którego odbyło się ogłoszenie laureatów konkursów oraz wręczenie nagród. Nagrodę rozlosowano także spośród osób, które oddały głos w plebiscycie „Dzban Roku”.

Wystawa cieszyła się dużym zainteresowaniem medialnym. Wiadomość o „Dzbanie Roku” pojawiła się na antenie Polskiego Radia Szczecin oraz w „Kurierze Szczecińskim”. Relację z wernisażu można było zobaczyć w Teleexpresie, artykuły poświęcone ekspozycji zamieściły na swoich stronach serwisy Polsat News oraz Dzień Dobry TVN. Wpis na temat wystawy pojawił się również na stronie *Art and Heritage in Central Europe*, ponadregionalnego serwisu poświęconego sztuce i dziedzictwu, publikującego informacje o wystawach i konferencjach naukowych organizowanych w państwach Europy Środkowej.

„Dzban Roku” jest przykładem na to, że w muzeum z powodzeniem może zaistnieć wystawa, która pokazuje zabytkowe obiekty, a zarazem wychodzi na przeciw aktualnym zjawiskom popkulturowym.

Ryc. 1. Wystawa „Dzban roku”. Fot. A. Słowińska

Ryc. 2. Wystawa „Dzban roku”. Fot. A. Słowińska

Ryc. 3. Wystawa „Dzban roku”. Fot. A. Słowińska

Ryc. 4. Wystawa „Dzban roku”. Fot. A. Słowińska

Literatura

Karwowska I. 2010. *Biała ceramika szczecińska ze zbiorów Muzeum Narodowego w Szczecinie*. Szczecin.

Marcinkowski M. 2019. Kubek z sentencją. <<https://www.portel.pl>> [dostęp: 12 IX 2019].
<<https://sjp.pwn.pl>> [dostęp: 13 IX 2019].

<<http://www.tikzilina.eu>> [dostęp: 16 IX 2019].